

سبیل علم

دانشگاه پیام نور تهران جنوب
دانشکده حقوق و الهیات

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

تطبیق آراء فقهای امامیه و اهل سنت در امکان کشف مقاصد شریعت و طرق آن

جواد مظفر قراملکی

استاد راهنما:

آقای دکتر محمدحسن شببانی فر

استاد مشاور:

آقای دکتر علیرضا پوربافرانی

دی ماه ۱۳۹۳

تقدیم: تقدیم به پدر و مادر مهربانم و به همه شهیدان ایران زمین ، و شهید دکتر مصطفی چمران ، و همه عزیزانی که در راه اعتلای اسلام و ایران عزیز از بهترین سرمایه زندگی خویش گذشتند و فداکاری نمودند.

سپاسگزاری:

سپاس از اساتید ارجمند جناب آقای دکتر علی مظهر قراملکی و آقای دکتر محمد حسن شیبانی فر که در تهیه و تدوین پایان نامه همواره با ارشادات ارزنده خود بنده را راهنمایی فرمودند و همچنین از زحمات و مشاوره های استاد عزیز جناب آقای دکتر علیرضا پور بافرانی نیز کمال تشکر را دارم .

چکیده

تامل و دقت نظر در مسئله مقاصد شریعت حاکی از این است که بحث از مقاصد و غایات شریعت از صدر اسلام معمول بوده است فقیهان متقدم نیز به این مسئله توجه داشته اند. اما علی رغم این امر، فقهای شیعه غالباً از ورود به مباحث مقاصد شریعت بصورت یک شیوه فقهی دوری کرده اند. شاید مهمترین دلیل این مسئله احتراز فقهای امامیه از ادله عقلیه ظنیه چون قیاس، استحسان، مصالح مرسله و.. باشد. اما باید توجه داشت اگر مقاصد شریعت به شیوه های معتبر شرعی کشف و اثبات شوند می توانند به عنوان اصول و کلیات شریعت در کنار سایر ادله شرعی در استنباط احکام موثر باشند. براین اساس این تحقیق در جهت پاسخگویی به چند سؤال اصلی تدوین یافته است: اولاً - مقاصد شریعت از چه طرقی کشف می شوند و حجیت آنها چگونه اثبات می شوند؟ ثانیاً - مقاصد شریعت چه تاثیری در اجتهاد و استنباط احکام دارند؟

ثالثاً - در ارتباط با حجیت مقاصد باید گفت، حجیت مقاصد شریعت ارتباط مستقیمی با طرق کشف آن دارد. به همین جهت حجیت مقاصد وابسته به حجیت راههای کشف آن است، یعنی اگر طرق کشف آنها معتبر و شرعی باشند، این مقاصد معتبرند، و گرنه فاقد اعتبار شرعی می باشند. البته استدلال بر مقاصد منحصر در طرق و ادله معینی نیست بلکه چندین راه و روش و دلیل برای شناخت مقاصد و اثبات آنها وجود دارد. مهمترین طرقی که برای کشف و اثبات مقاصد شریعت ذکر شده عبارتند از: استقراء، عقل، تعلیل اوامر، ونواهی و نص خاص، استقراء در نصوص در صورتی می تواند کاشف از مقاصد شریعت باشد که قطع آور بوده و ضوابط شرعی در آن رعایت شده باشد. در کشف مقاصد شریعت توسط عقل نیز باید به ادراک قطعی عقل اکتفا نمود و نباید به ادراکات ظنی اعتماد کرد. تعلیل نصوص شرعی نیز در صورتی می تواند مقاصد شریعت را اثبات نماید که به تنقیح مناط قطعی یا منصوص العله برگردد. برخی مقاصد نیز با نص خاص قابل اثباتند مانند مقاصد حاجی که با عمومات نفی عسر و حرج قابل اثبات هستند.

در ارتباط با تاثیر مقاصد شریعت در استنباط احکام فقهی باید گفت مقاصد شریعت نمی توانند بعنوان منبع حکم در استنباط احکام شرعی جزء ادله قرار بگیرند لیکن با نظارت بر نصوص، جهت تفسیر و تبیین مقصود اصلی شارع، نقش حیاتی و راهگشایی خواهند داشت. در حقیقت اهتمام به مقاصد شریعت سبب می شود فقیه ظاهر نصوص شرعی را با رویکرد اهداف کلی شریعت تفسیر کند. همچنین توجه به مقاصد شریعت در دیدگاه فقیه در تشخیص حجت و غیر حجت موثر است.

چنانچه ممکن است فقهی روایتی را علی رغم صحت سند، به دلیل مغایرت با مقاصد شریعت حجت نداند.

به علاوه توجه به مقاصد شریعت در تعیین حدود مفاهیم شرعی، تشخیص حکم اهم در تعارض احکام و همچنین در استنباط حکم مسائل مستحدثه تاثیر بسزایی دارد. البته لازم به ذکر است جایگاه اجتهاد مقاصدی در احکامی است که علل و غایات آنها به طور یقینی قابل کشف باشند. در این احکام نیز کاربرد اجتهاد مقاصدی در احکام متغیر این حوزه است و در اصول و احکام ثابت جایی برای اجتهاد مقاصدی وجود ندارد. خلاصه مطلب این است که، عمده مسئله ای که در این پایان نامه پی گیری شده؛ کشف و اثبات مقاصد شریعت با طرق معتبر و شرعی و تاثیر این مقاصد در استنباط احکام، در حوزه احکام معقول المعنا (یعنی احکامی که علل و غایات آنها به نحو یقینی قابل کشف هستند) و متغیر می باشند

واژگان کلیدی: مقاصد شریعت، کشف مقاصد شریعت، ضوابط مقاصد شریعت، استنباط احکام،

اجتهاد

فهرست مطالب

۱.....	بیان و تعریف مساله
۱.....	ضرورت تحقیق
۲.....	اهداف تحقیق:
۲.....	پیشینه تحقیق:
۳.....	سوالات تحقیق:
۳.....	فرضیه ها:
۵.....	بررسی مقاصد و مذاق از نگاه واژه شناسی
۶.....	واژه شناسی لغوی مقاصد:
۸.....	واژه شناسی لغوی مذاق:
۱۰.....	کاربرد مذاق در قرآن:
۱۲.....	شرع در اصطلاح:
۱۳.....	تعریف مذاق شریعت:
۱۴.....	تاریخچه بحث مقاصد شریعت و مذاق شریعت
۱۶.....	مقاصد نزد شاطبی:
۱۸.....	تاریخچه مقاصد نزد شیعه:
۲۲.....	تاریخچه مذاق شریعت
۲۳.....	تاریخچه نگاه فقیهان شیعه به مذاق شریعت:
۲۵.....	تعریف واژه های مرتبط با مقاصد شریعت
۲۷.....	ارتباط مصالح با مقاصد شریعت:
۳۰.....	جایگاه مصلحت در سیره نظری و عملی معصومان (ع)
۴۹.....	جمع بندی و ارزیابی
۵۱.....	فصل دوم: تقسیم بندی مقاصد شریعت
۵۱.....	گفتار اول: تقسیم مقاصد از حیث دلیل اعتبار آن
۵۲.....	گفتار دوم: تقسیم مقاصد به اعتبار شمول
۵۴.....	گفتار سوم: تقسیم مقاصد از حیث درجه و اولویت
۵۶.....	گفتار سوم: تقسیم مقاصد از حیث تعلق به جماعت یا افراد

گفتار چهارم: تقسیم مقاصد از حیث صدور آن	۵۷
گفتار پنجم: تقسیم مقاصد از حیث ضرورت نیاز به آنها	۵۹
فصل سوم:	۶۱
اهمیت و فوائد مقاصد شریعت	۶۱
فصل چهارم:	۶۶
جایگاه اجتهاد مقاصدی	۶۶
گفتار اول: گستره احکام معقول المعنا	۶۸
فصل پنجم	۷۷
تاریخ مقاصد شریعت	۷۷
گفتار اول: تاریخ مقاصد نزد اهل سنت	۷۸
گفتار دوم: تاریخ مقاصد نزد امامیه	۸۲
نتیجه	۸۴
بخش دوم: بررسی مقاصد کلی شریعت و طرق کشف آن	۸۸
فصل اول:	۹۰
مقاصد کلی شریعت	۹۰
گفتار اول:	۹۰
الف- حفظ دین	۹۲
۱- نصوص و احکام دال بر حفظ دین	۹۳
۲- برخی کلام فقها در استناد به حفظ دین	۹۹
ب- حفظ نفس	۱۰۲
۱- نصوص و احکام دال بر حفظ نفس	۱۰۲
۲- برخی کلام فقها در استناد به حفظ نفس	۱۱۰
ج- حفظ عقل	۱۱۲
د- حفظ نسل	۱۱۶
ه- حفظ مال	۱۲۴
گفتار دوم: مقاصد حاجی (حاجیات)	۱۳۳
گفتار سوم: مقاصد تحسینی (تحسینات)	۱۳۷
گفتار چهارم: بررسی برخی مقاصد باب معاملات	۱۳۹

۱۳۹	الف- استقرار عدالت در توزیع اموال
۱۴۱	ب- امنیت مالی
۱۴۴	ج- حفظ اخوت و برادری بین مسلمین
۱۴۵	د- حفظ مکارم و ارزشهای اخلاقی در جامعه
۱۴۶	هـ- حفظ کرامت انسان
۱۴۸	و- عدم تسلط کافر بر مسلمان
۱۴۹	ح- قرار گرفتن حقوق در دست مستحقین آن
۱۵۰	ط- جلب منفعت و دفع ضرر
۱۵۱	نتیجه
۱۵۲	فصل دوم: طرق کشف مقاصد شریعت و حجیت آن
۱۵۴	گفتار اول: استقراء
۱۵۵	الف- تعریف استقراء
۱۵۷	ب- استناد فقها به استقراء در احکام شرعی
۱۷۳	ج- حجیت استقراء
۱۹۷	د- ضوابط استقراء
۲۰۰	نتیجه
۲۰۲	گفتار دوم: عقل
۲۰۴	الف- تعریف دلیل عقلی
۲۰۷	ب- حجیت عقل در مستقلات عقلیه
۲۱۴	ج- طرح یک اشکال و پاسخ آن
۲۲۳	نتیجه
۲۲۳	گفتار سوم: نص خاص
۲۳۷	نتیجه
۲۳۸	گفتار چهارم: تعلیل اوامر و نواهی
۲۴۴	نتیجه
۲۴۵	فصل سوم:
۲۴۵	شرایط و ضوابط مقاصد شریعت
۲۴۵	گفتار اول: ثبوت، ظهور، انضباط، اطراد و قطعیت

۲۴۶	گفتار دوم : اسلامی و شرعی بودن مقاصد
۲۴۷	گفتار سوم : واقعی، عقلانی و اخلاقی بودن مقاصد
۲۴۸	گفتار چهارم : عدم تعارض مقاصد با نص شرعی قطعی
۲۴۹	گفتار پنجم : عدم تفویت مقاصد اهم (رعایت ترتیب مقاصد از حیث اهمیت)
۲۵۴	بخش سوم : مقاصد شریعت و اجتهاد
۲۵۵	فصل اول :
۲۵۵	تأثیر مقاصد شریعت در اجتهاد
۲۵۶	گفتار اول : اقسام شیوه های اجتهاد از رهگذر مقاصد شریعت
۲۵۶	الف : اجتهاد فقط با استناد به ظاهر نصوص
۲۵۹	ب- اجتهاد مبتنی بر نصوص با محوریت مقاصد
۲۶۰	ج- اجتهاد با استناد به نصوص و با توجه به مقاصد
۲۶۵	گفتار دوم : نحوه تأثیر مقاصد در استنباط احکام
۲۶۵	الف- نقش مقاصد در تعیین حدود مفاهیم شرعی
۲۶۷	ب- تعیین حدود نص با توجه به مقاصد شریعت
۲۶۸	ج- تأویل و توجیه ظاهر روایت با محوریت مقاصد
۲۶۹	د- طرح روایت صحیح به دلیل مخالفت با مقاصد شریعت
۲۷۱	ه- کاربرد مقاصد در مسائل مستحدثه
۲۷۲	و- کاربرد مقاصد در تراجم احکام
۲۷۶	فصل دوم :
۲۷۶	کاربرد مقاصد شریعت در استنباط مصادیقی از احکام معاملات
۲۸۱	گفتار دوم
۲۸۲	الف- حکم تکلیفی
۲۸۷	ب- حکم وضعی
۲۹۰	ج- حکم بیع سایر آلات جنگی
۲۹۳	گفتار سوم : تأثیر مقاصد شریعت در استنباط حکم حیل الربا
۲۹۳	الف- مقصود از حیل های شرعی
۲۹۵	ب- حیل الربا
۳۰۴	مقاصد پیش از شاطبی:

۳۰۴	جایگاه مقاصد بعنوان منبع حکم شرعی:.....
۳۰۵	جایگاه مقاصد به عنوان سند حکم شرعی در فقه مذاهب اهل سنت:.....
۳۰۷	جایگاه مقاصد به عنوان منبع حکم شرعی در فقه امامیه.....
۳۱۳	نتیجه.....
۳۲۷	مقاصد شریعت کدام است؟.....
۳۳۲	شاطبی کیست؟.....
۳۴۵	شیخ محمد جواد مغنیه کیست؟.....
۳۴۹	شیخ محمد چواد مغنیه در عرصه فقه و فقهات:.....
۳۵۸	تجلی مقاصد الشریعه در آثار شهید اول:.....
۳۶۵	تجلی مقاصد الشریعه در آثار شهید ثانی.....
۳۸۷	نتیجه.....
۳۹۴	منابع.....

بیان و تعریف مساله

شریعت اسلام هدفمند است، نصوص و متون معتبر دینی و عقل سلیم بر هدفمند بودن شریعت مبین اسلام دلالت دارند. بسیاری از آیات قرآن کریم نه تنها بر کلیت ارسال پیامبران و انزال کتب، نتایج و اهدافی را بر می شمارند بلکه برای احکام جزئی و خرد نیز غرض و اهداف خاصی را بیان نموده اند، احادیث فراوانی هم بر این اصل تاکید دارند. عقل سلیم نیز این گونه درک میکند چون خداوند حکیم است. لذا حکیم مطلق در تشریح مقررات هدف داشته و مقصد یا مقاصدی را بیان می کند. بدون تردید معتبرترین منبع برای تبیین مقاصد شریعت قرآن کریم، احادیث معتبر و عقل است و اگر برخی دانشمندان شیعه و سنی در این خصوص نظراتی مطرح کرده اند در حقیقت بیان درک عقل و تفسیر و ترجمه آیات و احادیث وارد شده در این زمینه است.

ضرورت تحقیق

اکنون یکی از دغدغه های بزرگ جهان اسلام، یافتن راهکار انطباق فقه اسلامی با پیشرفتهای شگرف جهان پیرامون است. آنچه که مسلم است پرداختن به فلسفه فقه، مقاصد شریعت و علل الشرایع مقدمه است برای هر چه پویا تر شدن فقه جهت پاسخگویی منطقی و به روز به نیازهای کنونی و تازه دینداران جامعه. قطعاً بدون پژوهش و تفحص در مقاصد دین و به تبع آن مقاصد احکام، پویایی فقه حاصل نخواهد شد. به تعبیر دیگر از عرصه های مهم حوزه فقه و فقاہت، عرصه مقاصد شریعت یا همان اهداف دین است که پژوهش و تحقیق و پرداختن به این حوزه می تواند بسیاری از ابهامات مکلفین را در فلسفه تشریح احکام رفع نماید و چهره پویایی فقه را بیش از پیش پویاتر نموده و روح کلی اسلام را بر اعمال مکلفین حاکم نماید.

اهداف تحقیق:

- ۱) شناسایی شیوه مضبوط کشف مقاصد و بکارگیری آن در استخراج احکام شرعی
 - ۲) نقد و رد تفریط و افراط های صورت گرفته در حوزه مقاصد شریعت که پاره ای از عالمان چون ظاهریه در بند مبانی ظاهر عبادات بوده اند و در فلسفه قانون گذاری دین تعمق ننموده اند (تفریط) و یا برخی به تعلیل قایل شده و توجه مقاصد شریعت را پایه اصلی اجتهاد مجتهد شمرده اند و اکتفا به مقاصد و کنار گذاردن انضباطی فقهی و راه ندادن به منابع و اصول استنباط احکام را به عنوان راهکارهایی در مواجهه با مسائل مستحدثه به کار بسته و یا پیشنهاد نموده اند . (افراط)
- این نوشتار در صدد آن است که با ارائه شیوه دقیق تر کشف مقاصد شریعت، نقش تاثیر گذار آن را در استنباط احکام به ویژه در معاملات و مسائل مستحدثه آشکار سازد.

پیشینه تحقیق:

توجه به عناصری مانند مقاصد فقه ، مصلحت ، مذاق شریعت از جمله مباحثی نیست که تنها اختصاص به فقهای غیر شیعی داشته باشد بلکه شخصیت هایی چون شیخ طوسی در المبسوط ، شیخ کلینی در المقنعه ، محقق حلی در شرایع الاسلام ، صاحب جواهر در جواهر الکلام ، کرکی در جامع المقاصد ، شیخ انصاری در مکاسب ، محمد جواد مغنیه در فقه الصادق و امام خمینی در مکاسب المحرمه از جمله عالمانی هستند که کم و بیش به مساله تبعیت احکام از مصالح و اهداف توجه داشته اند و از مقاصد شریعت تحت عنوان مذاق شریعت ، مذاق فقه سخن به میان آورده اند . البته نگاهی منصفانه این مطلب را روشن می سازد که عالمان سنی در بحث مقاصد دین پیشرو بوده اند و نام عالمانی چون شاطبی ، صاحب الموافقات بیشتر از سایرین به

ذهن تداعی می کند که در متن تحقیق به نظرات، آراء و آثار و تلاش های عالمان و فقهای شیعی و سنی پرداخته خواهد شد.

سوالهای تحقیق:

۱- آیا اصولاً اجتهاد با در نظر گرفتن مقاصد شریعت می تواند ماهیت خود را حفظ کند؟

۲- به چه طریق و در چه سطحی مقاصد شریعت قابل فهم و کشف می باشد؟

۳- آیا فقیه در استنباط و استخراج احکام، مقاصد شریعت و نصوص بیان کننده مقاصد را باید محور قرار دهد و نصوص معارض با مقاصد را کنار بگذارد و یا برعکس این ادله و نصوص هستند که در هر حال محور قرار می گیرند؟

۴- توجه به مقاصد شریعت چه تاثیری در دستیابی به احکام شرعی دارد؟

فرضیه ها:

۱- توجه به مقاصد قطعی شریعت نه تنها لطمه ای بر ماهیت اجتهاد منضبط وارد نمی سازد بلکه به منظور کمال و پویایی اجتهاد توجه به آن ضرورت دارد

۲- مقاصد شریعت از طریق نصوص، تحلیل احکام و عقل و استقراء، قابل فهم و کشف است ولی میزان کشف در باب معاملات نسبت به سایر ابواب فقهی بیشتر و قوی تر است

۳- توجه به مقاصد فقه و عرفیات به خصوص در معاملات مورد تایید متون دینی و منابع فقهی است و در مقام تعارض نص ظنی با مقاصد قطعی، مقاصد مقدم است

۴- با نظر به مقاصد شریعت در کنار استفاده از نصوص معتبر و تکیه بر اصول منضبط استنباط احکام، پویایی فقه به ویژه در حوزه مباحث مستحدثه بیشتر نمایان می شود.

مقدمه: از آنجا که جوامع اسلامی همچون دیگر جوامع انسانی در گستره زمان دچار تغییرات و دگرگونی های اساسی شده است و دانشمندان و علمای دینی بویژه فقها را با پرسش های تازه روبرو ساخته است. لذا ایشان برای پاسخگویی به این مسائل جدید و یافتن راه حل هایی برای چنین پرسشهای نویی ابزارهایی را از درون خود شرع یافته اند.

دغدغه فقیهان در طول زمانهای گذشته تا اکنون بر این بوده است که از راه های شرعی معتبر به استنباط احکام بپردازند و از ادله خاص و گاهی هم از ادله عام برای استنباط احکام بهره بگیرند. ایشان به این دو نوع دلیل بسنده نکرده و از ویژگی ها و رفتارهای شارع در قانونگذاری اصولی فراتر از قوانین را بدست آورده اند. آن اصول را نه از تک گزاره ها بلکه از مجموعه احکام یافته اند و نام مذاق شریعت (فقه امامیه) و مقاصد شریعت (در فقه اهل سنت) را برای آن برگزیده اند.

یکی از مسائل مورد بحث از قرن های نخست اسلام فهم نصوص و ادله در فرایند استنباط احکام می باشد که فقها و علمای علم اصول به آن اهتمام ویژه ای داشته اند. اما در عین حال میان ایشان همیشه این اختلاف نظر وجود داشته است که در استنباط احکام تنها به نصوص شرعی باید نگریست یا علاوه بر آن گاهی مجموعه

نگری کرد و مجموعه و کلیت دین را (روح دین) را در استنباط احکام باید لحاظ کرد. آیا باید به ظاهر ادله بسنده کرد یا ظاهر را با توجه به روش و نگرش شارع به مسائل گوناگون تبیین کرد و سازگاری آن را با کلیت شرع مقایسه نمود. فقیهان در باب این موضوع به دو گروه تقسیم می شوند:

الف- فقیهانی که تک گزاره های شرعی را ملاک کار خود قرار داده اند و کاری به سازگاری آن با ملاک های کلی بدست آمده از شیوه شارع در جعل احکام شرع ندارند.

ب- فقیهانی که ملاک و مبنا را تنها بر ظاهر نصوص قرار نداده اند بلکه به ساز و کار های دیگر نیز پرداخته اند که از کلیت نصوص و ادله بدست آورده اند. آن ها به شیوه و روش شارع در قانون گذاری توجه کرده و از آن ره گذر به استنباط احکام دست یازیده و حتی دلیلی برتر نسبت به دیگر ادله دانسته اند. می توان از زمره این فقیهان، صاحب جواهر را نام برد که برای این دلیل برتر نام مذاق شریعت را برگزیده است.

بررسی مقاصد و مذاق از نگاه واژه شناسی

یکی از اساسی ترین گام ها در هر پژوهش، تعریف واژگان آن پژوهش می باشد. تعریف باعث می شود پژوهش گر بتواند به دیدگاهی درست دست یابد و در مسیر پژوهش از یک مبنای واحدی برخوردار می باشد و در شناخت مفاهیم همسان و غیر همسان کامیاب گردد. تعریف درست واژگان، همچنین می تواند در

کشف و فهم زوایای پنهان موضوع، به مخاطب کمک بنیادین کند. از این رو بازشناسی واژگان مقاصد، مذاق و شریعت بایسته و به جا خواهد بود. بررسی تعاریف و مفاهیمی که اساس تحقیق بر آنها استوار است لازم و ضروری است. چرا که توجه به مفاهیم و تعاریف، محقق را در فهم بهتر مباحث اصلی یاری خواهد نمود. و از

جهتی دیگر وقتی مفاهیم وارد هریک از علوم می گردند از معانی ساده تر فراتر رفته و به مفاهیم علمی پیچیده ای تبدیل می شوند که بدون درک این تغییر راه یابی به عالم علم پنداری بیش نخواهد بود^۱ لذا در این فصل به بررسی تعاریف و مفاهیمی چون تعریف لغوی و اصطلاحی مقاصد، مذاق و شریعت می پردازیم.

واژه شناسی لغوی مقاصد

مقاصد شارح، مقاصد شریعت و مقاصد شرعی هر سه به یک معناست. واژه مقاصد به سه حرف ق.ص.د بر میگردد. وهنگامیکه هیئت مقصد را می سازد عزم، توجه و حرکت به سوی چیزی را معنا می دهد. وقتی می گویند قصدت الشی، یعنی آن را جستجو کردم. برخی جمع مقصد را مقصود گفته اند ولی از عرب شنیده نشده است. جمع مقصد مقاصد است.

قصد (باب تفعیل)، معنای میانه روی و جستن امر متقن و محکم را دارد گاهی مقصد معنای را یافتن و گاه آسان دارد^۲ آنچه از این کاربرد بدست می آید، آن است که واژه مقصد در رفتارهای انسانی با هدف و غرض به کار می رود. چنانچه اشاره شد مقاصد جمع مقصد و مقصد اسم مکان از قصد می باشد قصد به معنای عزم و حرکت به سوی کسی یا چیزی است بنابراین مقصد که اسم

۱. آراسته خو، ص ۱۳۰

۲. (رافعی، بی تا، ج ۲، ص ۵۰۴)

مکان قصد است، به این معنی خواهد بود که در فارسی از آن تعبیر به مقصد هم می کنند ماده قصد چندبار در

قرآن استفاده شده است که برای نمونه به موارد زیر اشاره می شود:

- منهم امه مقتصده و کثیر منهم و ساء ما یعلمون (سوره مائده - آیه ۶۶)

-واقصد فی مشیک واغضض فی صوتک - (سوره لقمان - آیه ۱۹)

-لو کان عرضا قریبا و سفرا قاصدا لا تبعوک (سوره توبه - آیه ۴۲)

-و علی الله قصد السبیل و منها جائر - (سوره نحل آیه ۹)

- فلما نجاهم الی البر فمئهم مقتصد - (سوره لقمان آیه ۳۲)

واژه قصد در آیات مذکور به همراه واژه هایی چون سبیل ، سفر و در معانی راه مطلوب واقعی ، راه راست و راه

آسان بکار برده می شود همچنین به شکل مقتصد به معنی میانه روی و برحذر بودن از روش افراط و تفریط

آمده است

تمامی این کاربردها به اصل واحدی یعنی توجه و اقدام عملی بر میگردد و بدین رو برخی به اصل معنا برمی

گردد و برخی به آثار و اعمال مترتب بر توجه نظر است^۱

^۱(مصطفوی ص ۲۶۹)

واژه شناسی لغوی مذاق:

مذاق: مذاق مصدر میمی و یا اسمی است که به معنای مزه، طعم و چشیدن می باشد.

خلیل ابن احمد در ریشه یابی مذاق می نویسد: مذاق یکی از مصادری است که فعل ذاق- یذوق می باشد^۱

جوهری همین معنا را یادآوری کرده و برای این واژه معنای دیگری را که (آگاه یافتن) است

<<و ذقت ما عند فلان ای خبرته >>^۲ طریحی به باز شناسی واژه ذوق پرداخته است و آن را نیروی ادراکی

می داند که می تواند ریزه کاری های و زیبایی های پنهان در سخن را در یابد.^۲

یکی دیگر از لغت شناسان، این واژه را بمعنای آگاهی یافتن از اصل و مزه چیزی می داند که به اندازه اندک

باشد و در جایی که آزموده زیاد باشد از لفظ اکل بهره برده می شود.^۳

تعریف اصطلاحی مقاصد شریعت:

ابتدا لازم به توضیح است که منظور از مقاصد شریعت مقاصد فقه است. با توجه به اینکه علمای اسلامی

تعاریف مختلفی از مقاصد شریعت داده اند لذا به چند مورد از آنها اشاره می شود:

یک- تعریف علال الفاسی: منظور از مقاصد شریعت غایت شریعت و رازهایی است که شارع در هر حکمی

از احکامش نهاده است. منظور غایت در این تعریف، مقصد عام از قانونگذاری است^۱

^۱خلیل ابن احمد فراهیدی؛ العین، ج ۵، ص ۲۰۱

^۲فخرین الدین طریحی، مجمع البحرین، ج ۲ ص ۱۱۱

^۳محمد بن محمد مرتضی زبیدی، تاج العروس، ج ۱۳، ص ۱۵۷

دوم- تعریف دکتر وهبه الزحیلی : مقاصد شریعت ،معانی و اهداف مورد نظر شارع در همه احکام یا بیشتر

احکام آنست یا همان غایت شریعت و اسراری است که شارع در هر یک از احکام خود وضع کرده است ^۲.

سوم- تعریف ابن عاشور: ایشان مقاصد شریعت را به دو بخش مقاصد شرعی عام و مقاصد شرعی خاص

تقسیم کرده است و هر یک را جداگانه تعریف کرده است.

مقاصد شرعی عام: عبارت است از معانی و حکمت هایی که شارع در همه قانونگذاری ها یا بیشتر آنها منظور

داشته ، به گونه ای که به دسته ای خاص از احکام اختصاص ندارد.

مقاصد شرعی خاص: چگونگی هایی که قانونگذار جهت تحقق مقاصد سودمند برای مردم یا حفظ مصلحت

هایی عمومی در رفتارهای خصوصی آنان منظور کرده است ^۳

از بررسی تعاریف فوق این تعریف کلی و تقریباً " جامع بدست می آید : مقاصد اهداف و اسراری از شریعت

است که شارع در هر حکمی از احکام وضع کرده است.

^۱(الفاسی، ۱۴۱۱ق، ص ۳۰)

^۲(الزحیلی ۱۴۲۲ ه ق/ص ۱۰۱۷).

^۳(الحسنی ۱۳۸۳ ص ۷۳۰)